

Η εποχή του μετανθρώπου

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Δευτέρα, 12 Απρίλιος 2010 17:51

Βρισκόμαστε αντιμέτωποι, σε αυτή τη νέα χιλιετία, με την φοβερότερη μετάβαση στην ιστορία του ανθρώπου, την μετάβαση προς τον «μετάνθρωπο».

Πράγματι, για πρώτη φορά, διαφαίνεται η δυνατότητα παρέμβασης στο γενετικό υλικό του ανθρώπου και κατά συνέπεια η δυνατότητα μιας τεχνητής μετεξέλιξης του ανθρωπίνου είδους ή μιας μετεξέλιξης των μηχανικών συστημάτων προς την κατεύθυνση ανθρωπίνων λειτουργιών, ή και τα δύο μαζί, σε μια συνάρθρωση ανθρώπου και μηχανής.

Αν λοιπόν, στο παρελθόν, και σε δύο μεγάλες «στιγμές», ο άνθρωπος έθεσε ως στόχο την «υπερβάση» της ανθρωπίνης φύσης, σήμερα ετοιμάζεται για το αποφασιστικό άλμα.

Η πρώτη στιγμή υπήρξε εκείνη της θρησκείας. Ο άνθρωπος υπερβαίνει τη θνητή και καθορισμένη του φύση μέσω της αναφοράς σε ηθικά και θρησκευτικά πρότυπα και της πίστης σε μια «άλλη ζωή» που θα του εξασφαλίσει την αθανασία.

Η δεύτερη «στιγμή» θα είναι η «παιδευτική»-πολιτισμική. Μέσω της «παιδείας» ο άνθρωπος θα «υπερβεί» τη φύση του και θα κατασκευάσει μια νέα ταυτότητα, εξ ολοκλήρου πολιτισμική. Ο διαφωτισμός και η ακρότατη συνέπειά του, ο μαρξισμός, θα θέσει ως προμετωπίδα του, το αίτημα της δημιουργίας του «νέου ανθρώπου», που πλέον θα έχει υπερκεράσει κάθε φυσικό ή ενστικτικό «προκαθορισμό». Φύση και ιστορία θα διαχωρίζονται ριζικά και απόλυτα, ο «άνθρωπος», μέσω του πολιτισμού, θα υπερβαίνει αμετάκλητα τη φύση.

Όμως, η αποτυχία των «παιδευτικών» ιδεολογιών, η διόγκωση των οικολογικών προβλημάτων, η κατάρρευση των κοινωνικών πειραματισμών του 20ού αιώνα υπονόμισαν την πίστη στις πολιτισμικές και παιδευτικές διαδικασίες και μπροστά στα αδιέξοδα που πολλαπλασιάζονται παράλληλα με μια, περιορισμένη ωστόσο, «επιστροφή» στη «φύση του ανθρώπου» και στη θρησκεία? στις πιο αναπτυγμένες τεχνολογικά κοινωνίες προετοιμάζεται μια νέα «στιγμή», τεχνολογική, που θα υπερβεί την αντίφαση Φύση-Ιστορία και θα οδηγήσει, κυριολεκτικά, σε ένα «νέο είδος ανθρώπου».

Η εξέλιξη της τεχνολογικής μηχανικής του ανθρώπου στοχεύει:

1. Στην κατασκευή του «μετανθρώπου», την παρέμβαση στην ίδια την ανθρωπίνη φύση, όχι

πλέον μέσω του πολιτισμού, της θρησκείας, της ιδεολογίας, αλλά πάνω στο ίδιο το βιολογικό «υλικό».

2. Στην επέκταση της τεχνητής νοημοσύνης και της δημιουργίας νέων τεχνολογικών πλασμάτων που σε λίγες δεκαετίες θα «ανταγωνίζονται» τον ίδιο τον ανθρώπινο εγκέφαλο σε όλα τα επίπεδα, όπως το κάνουν ήδη π.χ. στο σκάκι.

Αυτή η εξέλιξη έχει ήδη αρχίσει να διαγράφεται τις τελευταίες δεκαετίες με την προσθετική ιατρική, τις μεταμοσχεύσεις, την τεχνητή γονιμοποίηση, την κλωνοποίηση, την θυελλώδη εξέλιξη της τεχνητής νοημοσύνης, της ρομποτικής και της πληροφορικής, την ευγονική, την παρέμβαση στο γονιδιακό υλικό ζώων και φυτών, τέλος το εγχείρημα χαρτογράφησης του ανθρώπινου DNA.

Και είναι προφανές ότι βρισκόμαστε μόλις στην αρχή.

Είναι ίσως η δραματικότερη «στιγμή» στην ανθρώπινη ιστορία. Ο άνθρωπος αναλαμβάνει το ρίσκο της αυτομετατροπής του σε έναν «μετάνθρωπο» και τα ζητήματα που θέτει αυτή η νέα εποχή είναι χωρίς προηγούμενο:

A. Προβλήματα οικολογικής και βιολογικής υφής. Ο άνθρωπος θα μπορέσει άραγε να ελέγξει παρεμβάσεις στο γονιδιακό υλικό που μπορούν να αποβούν καταστροφικές και να οδηγήσουν ακόμα και σε τερατογενέσεις; Ή μήπως τα «βιολογικά ρομπότ» και οι μηχανές της τεχνητής νοημοσύνης, της συνεπαφής (interface) ζωικών ιστών και μηχανών, που ευαγγελίζονται ορισμένοι ρομποτικο-γενετιστές, μπορούν να οδηγήσουν ακόμα και σε μια «ανεξέλεγκτη εξέγερση των ρομπότ», τέτοια που έχει ήδη περιγράψει ο Ασίμωφ και οι άλλοι «πατέρες» της επιστημονικής φαντασίας;

B. Ηθικά και κοινωνικά προβλήματα. Ποιος άραγε θα ελέγχει αυτές τις διαδικασίες; Οι αναπτυγμένες χώρες, οι μεγάλες επιχειρήσεις και οι πλούσιοι που θα επιχειρήσουν πιθανόν διάφορες εκδοχές (soft ή hard) γενετικής διαφοροποίησης των ανθρώπων σαν και αυτή που περιέγραφε ήδη ο Χάξλεϋ; Υπάρχει δυνατότητα κοινωνικού ελέγχου αυτών των διαδικασιών; Ποιοι είναι οι ηθικοί φραγμοί και τα όρια που θα πρέπει να θέσουν οι άνθρωποι σε μια τέτοια εξέλιξη; Τέλος, αλλά όχι ελάχιστο, ποια είναι η τύχη των ταυτοτήτων, εθνικών, πολιτισμικών, φυλετικών, απέναντι στην δημιουργία του μετανθρώπου; Η έννοια

της ταυτότητας ?τουλάχιστον της συλλογικής? θα πάψει πλέον να έχει οποιοδήποτε νόημα και θα επιβιώσει μόνο η ατομική-σειριακή ταυτότητα;

Γ. Φιλοσοφικά και θρησκευτικά ζητήματα. Ποια είναι η θέση που μπορεί να πάρει η φιλοσοφία απέναντι σε αυτές τις εξελίξεις; Και ιδιαίτερα η φιλοσοφία της κριτικής του εργαλειακού ορθολογισμού και του εργαλειοποιημένου ανθρώπου; Και ποια μπορεί να είναι η εξέλιξη της θρησκείας μπροστά σε μια τέτοια προοπτική; Απέναντι σε αυτή τη νέα πραγματικότητα όπου το βουλιμικό-εξουσιαστικό δυναμικό του ανθρώπου αναδεικνύεται κυρίαρχο μπρος στις νέες προκλήσεις που διαγράφονται; Για μια ακόμα φορά οι κοινωνίες θα πρέπει να επιλέξουν. Και οι δυνατές επιλογές είναι πολλές, όσοι και οι πιθανοί συνδυασμοί λύσεων.

Θα μπορέσουμε ωστόσο να διακρίνουμε τρεις μεγάλες κατευθύνσεις:

Η πρώτη είναι εκείνη της «τεχνοφασιστικής» αντιμετώπισης των αδιεξόδων. Υπάρχει έλλειψη τροφίμων; Δημιουργούμε γενετικά μεταλλαγμένα τρόφιμα, άσχετα με πιθανούς κινδύνους και επιπλοκές! Οι άνθρωποι αυξάνονται υπερβολικά στον πλανήτη; Κατασκευάζουμε τεχνητά μεγαθήρια όπου σε ένα κτίριο θα ζουν ίσως και εκατοντάδες χιλιάδες άνθρωποι, όπως ετοιμάζεται στην Ιαπωνία. Το κόστος των συνταξιούχων και των ασθενειών γίνεται δυσβάστακτο, καθώς οι πληθυσμοί γερνούν σταδιακά, κατά συνέπεια παρεμβαίνουμε στο γονιδιακό υλικό για να αντιμετωπίσουμε τις ασθένειες, άσχετα με τους πιθανούς κινδύνους της απρόβλεπτης μεταλλαγής του ανθρώπινου γονιδιώματος. Αντιμετωπίζουμε προβλήματα υγείας ή εμφάνισης, η απάντηση είναι «απλή», δημιουργούμε έναν ημιτεχνητό άνθρωπο, όπως γίνεται ήδη με την προσθετική ιατρική, την προσθήκη σιλικόνης στα στήθη των γυναικών και τέλος επιτυγχάνουμε την «αιώνια Νεότητα» με κάποιο ενισχυμένο viagra. Και βέβαια η πορεία δεν έχει τέλος: Μεσομακροπρόθεσμα, δημιουργούμε νέα είδη, κατασκευασμένα στον δοκιμαστικό σωλήνα και πιθανώς σε κάποια πιο απομακρυσμένη στιγμή θα φθάσουμε ακόμα και σε νέα ανθρωποειδή ή ανθρωπίδες, πιθανόν και ρέπλικες, όπου το ζωντανό έμβιο υλικό θα συνδυάζεται με το μηχανικό-άψυχο. Έτσι, δεν θα διαταραχθεί το σημερινό μοντέλο της σπατάλης και της ερήμωσης της γης και πιθανώς την άνοδο της θερμοκρασίας από το φαινόμενο του θερμοκηπίου θα την αντιμετωπίσουμε με γονιδιακές μεταλλάξεις, φυτών, ζώων και... ανθρώπων, αντί να καταργήσουμε π.χ. την εκτεταμένη καύση του πετρελαίου. Πρόκειται για την εκδοχή που το οικολογικό κίνημα στην πρώτη του νεότητα χαρακτήριζε τεχνοφασιστική, εκδοχή απολύτως συμβατή με την σημερινή φάση της ανθρώπινης ιστορίας, την λεγόμενη παγκοσμιοποίηση. Σε μια τέτοια εκδοχή όλο και περισσότερα εμπορεύματα θα κυκλοφορούν με αυξανόμενα μεταφορικά μέσα και ο πλανήτης θα μεταβληθεί σε ένα τεχνο-γαιο-ανθρώπινο σύστημα.

Η δεύτερη μεγάλη κατεύθυνση είναι εκείνη του τρόμου και της απορίας μπροστά στο νέο που έρχεται. η οποία οδηγεί είτε στη σιγή και το φόβο μπροστά στις σαρωτικές αλλαγές που ανατέλλουν είτε στην αναδίπλωση σε παρωχημένες δοξασίες και πίστεις. την επιστροφή σε κάποιον χρυσό αιώνα του παρελθόντος. Ιδιαίτερα σε μας, στην Ελλάδα, σε μια στιγμή διερώτησης για τη συλλογική μοίρα μας στη νέα χιλιετία, η προσφυγή στο ιστορικό μας παρελθόν παίρνει ακόμα και μορφές καρικατούρας. Αυτή η αναδίπλωση σημαδεύει συχνά τους πιο ευαίσθητους και αξιόλογους ανθρώπους που δεν μπορούν να ανεχθούν την λογική της ομοιομορφοποίησης και της κυριαρχίας των τεχνημάτων πάνω στον άνθρωπο. Οι τελευταίοι ενίοτε απαντούν αποκλειστικά με ηθικά κριτήρια στην έλευση ενός τρομακτικού κόσμου. Τα απαραίτητα ηθικά κριτήρια αρκούν άραγε για τη συγκρότηση μιας συνεκτικής απάντησης απέναντι σε μια "αδήριτη τεχνο-πραγματικότητα" κατασκευασμένη από πυρίτιο και ριβο-νουκλεϊνικά οξέα;

Τέλος, είναι πιθανή, ή δυνατή, μια τρίτη αντιμετώπιση: Μια αντιμετώπιση επιλεκτικής χρήσης της τεχνολογίας, η απελευθέρωσή της από την εμπορευματική λογική του «αποτελέσματος» που αποτιμάται σε κέρδος, η αναβάθμιση της ανθρώπινης παράδοσης παράλληλα με την αναφορά στο μέλλον. Γιατί το μεγάλο ερώτημα θα είναι ακριβώς η εξανθρώπιση του μέλλοντός μας. Έτσι, η καθιέρωση «απαγορεύσεων» παράλληλα με την ανάπτυξη της γνώσης σε κατευθύνσεις που ενισχύουν την ανθρώπινη κοινωνικότητα και αλληλεγγύη μπορεί να είναι η μόνη μη τεχνοφοβική απάντηση στην πρόκληση του μέλλοντος. Αλλά είναι προφανές πως η αλλαγή της σχέσης με την τεχνολογία και την παράδοση προϋποθέτει ριζικές οικονομικές και κοινωνικές αλλαγές.

Θα πρέπει να απαντήσουμε με σαφή τρόπο στο ερώτημα εάν η τεχνολογία είναι «ουδέτερη» και άρα το μόνο πρόβλημα έγκειται στην «καλή» ή «κακή» χρήση της, όπως ισχυρίζεται ο τεχνολάγνος «προοδευτισμός».

Προφανώς η τεχνολογία δεν είναι ουδέτερη. Αναπτύσσεται πάντα προς τις κατευθύνσεις που επιτάσσει το κυρίαρχο επιστημονικό παράδειγμα και το ηγεμονικό κοινωνικό και οικονομικό μοντέλο. Αρκεί να αναφέρουμε μερικά παραδείγματα: Η έρευνα για τις εναλλακτικές και ανανεώσιμες πηγές ενέργειας αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80, εξ αιτίας της ανόδου της τιμής του πετρελαίου. Αντίθετα στη δεκαετία του '90 άρχισε και πάλι να καρκινοβατεί εξ αιτίας της... πτώσης των τιμών! Η έρευνα για τα μαζικά μέσα μεταφοράς έχει κυριολεκτικά καταποντιστεί ενώ αναπτύσσεται εκείνη για το ιδιωτικό αυτοκίνητο. Στην ιατρική αναπτύσσεται και χρηματοδοτείται η έρευνα για τις μεταμοσχεύσεις και όχι βέβαια για τις επιδημίες που μαστίζουν τον Τρίτο Κόσμο. Τέλος, τα πυρηνικά εργοστάσια, προτιμούνταν από τα πιο συγκεντρωτικά κράτη γιατί προϋπο-θέτουν ένα συγκεντρωτικό μοντέλο διαχείρισης, ενώ αντίθετα οι ανεμογεννήτριες και τα ηλιακά οδηγούν σε διάχυση των ενεργειακών πηγών και της εξουσίας, κλπ. κλπ.

Εφαρμόζοντας την αρχή της επιλεκτικής χρήσης, μπορούμε να προωθήσουμε μια επιστημονική και τεχνολογική ανάπτυξη που δεν θα οδηγεί στον "θαυμαστό καινούργιο κόσμο" του Χάξλεϋ και σε πειράματα με το γονιδιακό υλικό του ανθρώπου, αλλά στην εξάλειψη της άχρηστης και "βάνανσης" εργασίας προς όφελος των πιο δημιουργικών και αυτό-εμπλουτιστικών δραστηριοτήτων.

Το βέβαιο, παραφράζοντας τον Μαρξ, είναι ότι στη νέα χιλιετία "η πάλη των τάξεων θα μεταβληθεί σε πάλη για την κατεύθυνση και τη χρήση της τεχνολογίας".

Οι επιλογές μας δεν μπορούν να έχουν μια τεχνοφοβική χροιά, αλλά να στοχεύουν στην αποκατάσταση μιας διαφορετικής σχέσης ανάμεσα στον ορθό λόγο και την ηθική και αισθητική διάσταση. Θα πρέπει εν τέλει να "επιστρέψουμε" στην αρχαιοελληνική και αναγεννησιακή αντίληψη του ορθολογισμού και της επιστήμης, που συνδεόταν αναπόσπαστα με το "ωραίο" και το "αγαθό" και να απορρίψουμε την εργαλειακή αντίληψη του ορθολογισμού της βιομηχανικής επανάστασης που αποσύνδεσε τον ορθό λόγο από κάθε ηθική και αισθητική διάσταση.

* Άρδην τ. 24